

ку учествује. Таква пракса је очигледно незаконита и противна двама основним начелима нашег управног поступка — начело саслушања странке (чл. 7 ЗУП) и начелу права жалбе (чл. 10 ЗУП), као и јасним одредбама ЗУП о праву странке на примену одређених ванредних правних средстава ако су испуњени прописани услови. Место допуне ЗУП у предложеном смислу корисније је предузети мере да управа не чини наведене незаконитости вређајући битна правила поступка. Предложена допуна, истина, ишла би у корист формалне правоснажности решења али би штетила законитости, као и правима и интересима грађана, установа и организација.

8. — ЗУП је у члану 11 дао појам формалне правоснажности решења у управном поступку. Тај појам олакшава примену ЗУП у пракси као и његову обраду у практичне и дидактичке сврхе. Постављајући начело правоснажности у виду забране мењања формално правоснажног решења којим је одређено лице стекло неко право, ЗУП штити правну сигурност и стечена права али не поставља ово правно правило као апсолутно. Поставља само начелно — као правило — немогућност уклањања правоснажног решења, дозвољавајући одступања у интересу заштите законитости у случају теже повреде правила поступка или материјалног права, као и у јавном интересу и у интересу странке, увек и само под тачно унапред одређеним условима. Да ли то представља систем материјалне правоснажности или систем постојаности индивидуалног дејства управног акта — то је за практичну примену овог начела свеједно. Главно је да формално правоснажно решење начелно обавезује његовог доносиоца и вишег односно надзорног органа а не само странку. — Прописани су рокови за већи број случајева одступања од начела правоснажности. Ти рокови представљају ограничавање одступања а учвршћење самог начела. Међутим, и за онег лучајеве одступања за које не важе рокови строго се води рачуна или о тешкој незаконитости или о одређеном јавном интересу односно интересу странке. — У погледу правоснажног решења којим странка није стекла неко одређено право не важи начелна непроменљивост таквог решења али важи ограничење да се уклањање решења у таквим случајевима може вршити само под условом да се новим решењем не вређа неки правни пропис или право странке. То у крајњој линији значи доследност у придавању највећег значаја начелу законитости, принципу владавине права.

Др. Никола Стјепановић

СОЦИОЛОШКА СТРАНА РЕФОРМЕ ШКОЛСТВА У ЈУГОСЛАВИЈИ

I. — Реформа југословенског школства није усамљена појава у данашњем свету. И на Истоку и на Западу у жеку је трагање за новим путевима на том терену, путевима прилагођеним природи друштвених система, а који

ће одговорити научно-технолошкој револуцији наших дана и епоси Друге индустријске револуције чије је избијање на помолу (1).

Реформа југословенског школства је за сада најдубљи преображај те врсте у свету. Ниједно реформисање уређења школа у иностраним државама није наступило тако одлучно на толико широком фронту друштвених односа (2). Па опет по неки страни аутори изведене или намераване измене у школству њихових земаља сасвим неоправдано оглашују револуцијом (3); то су у најбољем случају делимичне промене са извесним могућностима за ницање револуционарних тенденција. Тај назив би се са много више разлога могао дати реформи југословенског школства.

Ни предвиђање неминовности нове научно-технолошке и индустријске револуције, нити водеће идеје великог преокрета у образовању нису оригиналност доба у коме живимо. Њему је пало у део да већ створене поставке развије, исправи и обогати са додатним идејама у окршају са праксом коју треба променити (4). Пре више од једног века, када је прва индустријска револуција доживљавала свој епилог, два човека које је њихова бивша класа анатемисала као подстрекаче покушаја обнове варварства под именом комунизма, у обиљу свог стваралаштва, прожетог стремљењем повратка човековог човеку, замислили су неке контуре једног новог света у науци и школству (5). И не само то. Откривен је и закон нужности доласка новог света науке и школства. Тај закон није ништа друго него исполински замах суштинске, дотада непознате улоге ових извора културе. Њу су превиђали и врхунски научници кова блиставих француских материјалиста или њиховог мрачног и дубљег филозофског противника Хегела. Ови умови били су засењени својим убеђењима о свемоћи цивилизације разума, историској случајности или апсолутној идеји. Из редова њихових списа наука и школство излазе, баш захва-

(1) Научно-технолошка револуција је проналажење и местимично увођење новина чија је перспектива револуционисање економије. Та перспектива постаје стварност кроз револуцију производних снага у току које коренито напредније производне снаге постају прегежне у привреди. Индустријска револуција је машинска револуција. [...] Можемо рећи да је свет ушао у епоху науке и на науци засновање технологије у привредном и опшtedруштвеном развитку. Или, другим речима, налазимо се усред једне снажне и дубоке научно-технолошке револуције" М. Поповић: Друштвени аспекти научно-истраживачког рада. „Социјализам“, бр. 1,60, с. 3. Упор. Д. Савићевић: Неки друштвени аспекти нове индустријске револуције, „Наша стварност“, бр. 9, 1960; М. Трипало: Поводом дискусије о кризи младе генерације у свету, „Социјализам“, бр. 1,61, с. 3. Freedom and Efficiency — Problems of University Administration in Britain and the Commonwealth, A Bulletin of the Committee on Science and Freedom, No 16/60.

(2) В.,на пример, R. Ulich: The Education of Nations, Cambridge, Massachusetts, 1961, pp. 66—75, 165—175, 212—225, 249—255, 280—311; Ж. Марковић: Социолошко-етички аспекти реформе школства у Совјетском савезу, „Преглед“, Сарајево, бр. 6/61; С. В. Немцинов: Социологическиј аспект планировања, „Вопроси философии“, бр. 10/59, (излагања о култури); С. Buse: Academic Freedom, Tenure and the Law; A Comment on Worzela v. Board of Regents, „Harvard Law Review“, No 2/59; A. Miller: Prolegomenon to a Modernized Study of Administrative Law, „Journal of Legal Education“, No 2/59.

(3) В., на пример, M. J. Adler and M. Mayer: The Revolution in Education, Chicago, 1958, pp. 3—37.

(4) Тако, на пример, на плану политичке теорије која има свој посебан приступ овим проблемима — др. Ј. Ђорђевић: Однос теорије и праксе у политичким наукама, „Архив за правне и друштвене науке“, Београд, 1/58, с. 81—82.

(5) К. Маркс — Ф. Енгелс: О васпитању и образовању, Београд, 1948; упор. Ф. Меринг: К. Маркс, Београд, 1958.

љујући својој духовној структури, пред нас у обличју једног од ликова творца друштвене судбине (6).

У духу свог схватања материјална база-надградња, први неимари научног социјализма извукли су појам деловања науке и школства из уског структуралног обруча и поставили га функционално. Уопштавањем контекста њихових дела може се извући следећа формула: у свакодневној трци за добрима личног и друштвеног стандарда просечан грађанин сваког класног друштва првенствено је заинтересован за делање оних радника који са својим оруђима за производњу и предметима рада производе та добра. Он далеко мање запажа делатност оних радника који се баве основнијом али за њега много мање непосредно занимљивом делатношћу чији су резултат друге производне снаге. За карактер процеса производње других производних снага, без кога нема опстанка простој и проширеној репродукцији (7), није битно да ли су те друге производне снаге већ постојећег или новог типа. Изум модела дизел-мотора, на пример, иако није био сериски процес такође је спадао у производан процес. Према томе, оне гране односно видови науке који се тиме баве јесу производна снага своје врсте. Припадници дате гране науке који оваплоћују оригиналну замисао у проналазак служећи се већ постојећим производним снагама и предметима рада, јесу једна врста непосредних произвођача у најширем смислу речено али само док проналазе нову производну снагу. При том у експлоататорском друштву, уколико дотични научник користи туђу радну снагу, он иступа и као експлоататор. Ствар не мења ако наука дејствује у проналажењу нове категорије добара личне и друштвене непроизводне потрошње. Пошто марксизам урачунава у производне снаге и организацију производње (8), значи да су производне снаге и оне гране науке чија су тема они елементи производње који нису чисто материјални предмети. Површна дедукција ових ставова довела би нас до нетачног силогизма да је наука у нечему и најважнија производна снага. Међутим, научни производни процес је, са економског становишта, неопходног али и помоћног карактера. Да ли ће парна машина Џемса Вата бити или не производна снага и још више да ли ће уопште доћи до парне машине зависило је од потребе осталих производних снага (9). За први део ове мисли је добро дошао добро познати пример Хероновог проналазаска парне машине у антици који је због јевтиноће робовске радне снаге остао у архиви. Иначе случај овог изума без стварне потребе је доста редак. Тек масовна производња нове производне снаге кроз дејство

(6) Г. В. Плеханов: Прилози историји материјализма, Београд, 1950; П. Холбах: Систем природе, Београд, 1950, предговор др. Д. Наседљковић; Г. В. Хегел: Философија повијести, Београд, 1951; Ф. Енгелс: Антидиринг, Београд, 1953 (Излагање о идеализму и механичком материјализму).

(7) К. Маркс: Капитал, Т. III, Београд, 1934, с. 337—507.

(8) Др. М. Ерић: Човјек као производна снага, „Преглед“, Сарајево, бр. 9/59, с. 191—192; упор. Н. В. Мауо: Demoscracy and Marxism, New York, 1955, p. 43.

(9) Енгелс у писму Штаркенбургу каже: „Ако је техника, као што ви кажете, највећим делом зависна од стања науке, то је наука још много зависнија од стања и потреба технике. Ако у друштву постоји потреба за техником, онда ће то науку унапредити више него десет универзитета. Целокупна хидростатика (Торичели, итд.) створена је због потребе да се регулишу планинске реке у Италији у XVI и XVII веку[...]. Али, у Немачкој су се навикли да пишу историју наука као да су оне пале с неба“ (К. Маркс — Ф. Енгелс: Изабрана дела, Т. II, Београд, 1950, с. 487).

читаве војске непосредних произвођача и оруђа за производњу потврђује њен карактер производне снаге. То важи и за добра непроизводне личне и друштвене потрошње. Тако у строју производних снага наука долази на његово зачеље, али она ипак није у томе последња. То место припало је школству.

Улазак у проблематику школства морамо почети са високим школама које су по правилу како школске (првенствено), тако и научне установе (10). Упркос таквој сразмери школског и научног рада на високим школама, очевидно је да је школски вид у неку руку еманација научног аспекта, с тим што има своје повратно дејство на научну делатност. До сада је било нормално да су остале школе потпуно школске установе (11). Међутим, њихова сврха била би изиграна ако оне не би одржавале сталну везу са науком. Ово се постиже врло мало кроз сам научни рад наставног особља ових школа а врло много кроз њихово усавршавање, тј. даље учење науке.

Школство носи у себи црте производне снаге не само због утицаја и продирања одговарајућих елемената науке. Много више је оно у извесним деловима свог склопа производна снага због извршавања задатака просвећивања непосредних произвођача као таквих. Полазни положај за долажење до решења проблема школства као производне снаге је успоставио Маркс у исходу својих економских и социолошких студија. Он је истовремено пружио све конститутивне елементе које садржи решење тог проблема.

Осим организације производње у реду производних снага нижу се оруђе за производњу и непосредни произвођач (12). Радна снага непосредног произвођача је жариште динамике оруђа за производњу и творац вишка производа. Она му даје положај најважније производне снаге. Једначина радне снаге је „целокупност физичких и духовних способности које постоје у телесној, живој личности човековој, и које он ставља у покрет кад производи употребне вредности ма које врсте” (13).

„[...] Успех производње зависи, с једне стране, од квалитета [...] средстава којима произвођач делује, а, с друге стране, од наслеђених и стечених својстава самих произвођача [...] човек постаје утолико већа производна снага уколико је снажнији и здравији, уколико располаже са више знања потребног за производњу (а то се знање не исцрпљује у стручним квалификацијама), уколико је умешнији (што постиже пролазећи кроз систем образовања и стицањем производних искустава), уколико су му повољнији природни, дру-

(10) В. на пример, за Југославију др. Н. Стјепановић: Управно право ФНРЈ, Београд, 1958, с. 125—131 (са допунама и изменама), упор. за Комонвелт наведени *Freedom and Efficiency*... etc.

(11) Чини нам се да ће развој производних снага све више изискивати претварање, на пример, средње школе у неки род научно-просветне установе, наравно много скромнијих распона од високих школа. Примера ради наведимо да често у реформисаним школама најновије генерације ученика, које су према некадашњим нараштајима праве енциклопедије, наставници не задовољавају не само због педагошких метода који су опет резултат њиховог научног нивоа него и због недовољног познавања садржине науке коју предају.

(12) Непосредни произвођач је произвођач материјалних добара. Иначе, марксистичка теорија у појам произвођача укључује и произвођаче духовних вредности (В. др. Ј. Ђорђевић: Уставно право и политички систем Југославије, Београд, 1961, с. 479).

(13) К. Маркс: Капитал, Т. I, Београд, 1947, с. 18.

штвени радни услови, уколико му је обезбеђен рад у савршенијој организацији производње и уколико му достигнућа науке пружају могућност за већу ефикасност кад почне да ствара материјална добра" (14).

Материјално-производна природа обликовања радне снаге најупадљивија је у капиталистичком систему. Маркс каже:

„Вредност радне снаге. као год и вредност сваке друге робе, одређује се радним временом потребним за производњу, па дакле и за репродукцију овог нарочитог артикла. Узета као вредност радна снага претставља само одређену количину просечног друштвеног рада опредмеђеној у њој" (15).

Део те специјалне производње је и образовање радника као таквог:

„Да се општа човекова природа тако измени, да постигне умешност и окретност у некој одређеној грани рада и да постане развијена и специфична радна снага, потребно је одређено васпитање или образовање, које са своје стране стаје одређену суму робних еквивалената [...]. Трошкови учења, за обичну радну снагу скоро потпуно незнатни, улазе дакле, у круг оних вредности које су издате да би се она произвела" (16).

Овде налазимо још један доказ за тврдњу да би извесне гране односно видове науке могли одредити као неку категорију производних снага. Ако је знање и умешност радника у производњи материјалних добара, између осталог, оно што чини њега производном снагом, онда је улога знања и умешности у стварању научног изума у свему истоветна, сем у томе што је реч о производњи која је вођена оригиналном замисли.

На завршетку овог покушаја логичног образложења науке и школства, као производне снаге, читалац се не може отети утиску да је реч о можда исувише апстрактној конструкцији која се заснива на коришћењу аналогije. Одмах навире низ конкретних питања: да ли су школство и наука одувек имали такво обележје производних снага? Да ли су школство и наука једине производне снаге које уобичавају радну снагу? Да ли је школство по правилу израз науке, или је оно много више резултат несређених искустава и сналажења у пракси?

Сва та питања су оправдана и покушаћемо бар да се дотакнемо одговора у једном летимичном историском осврту. Ово тим пре што су и домарксистичка погрешна схватања науке и школства, као и ревизионистичко прецењивање или потцењивање улоге науке и школства (на пример, стаљиниста), последица не само слабости у сазнању него и објективних друштвених узрока у прошлости и садашњости.

II. — Док су били у пуној снази, робовласничко друштво и феудализам пружају у основи исту слику, само што је овај други био неупоредиво

(14) Др. М. Ерић: н. д., с. 194; упор. „Ограничити материјалне производне снаге на механичка средства, односно на оруђе за производњу[...] значи исто што и тврдити да у неким привредним гранама (саобраћају, хемиској индустрији и другим мање значајним али неоспорно производним) нема материјалних производних снага" (др. М. Ерић: Совјетски теоретичари о појму „производне снаге", „Преглед", Сарајево, бр. 10/59, с. 286).

(15) К. Маркс: н. д., с. 121.

(16) К. Маркс: н. д., с. 122.

примитивнији. Проналасци у техници и организацији привреде били су права реткост а њихова примена још већа реткост не зато што би интелектуалне способности у тим периодима биле закржљале. Напротив. Узмимо за пример највиши врх културе докапиталистичких друштвено-економских формација — Јеладу:

„И, тако док је грчка трговина освајала Средоземно море, и грчка филозофија освајала свет око Средоземног мора, грчка природна наука била је расута, грчка индустрија остала је на истом ступњу на којем је стојала егејска индустрија кад су је грчки упадаци нашли пре хиљаду година [...]. Снага мишица [робова а местимично и потлачених слободних људи — А.С.] још је увек јесџинија него снага машина“ (17).

Пратећи драматичне Платонове дијалоге запажамо да њихов главни јунак Сократ, тај ваљда највећи индивидуални просветитељ у историји, никад није дискутовао са робовима који у Платоновим дијалозима фигурирају као услужне ствари које се крећу и говоре. Један изузетак налазимо у „Федону“, али је ту роб понижен као интелектуално заморче (18). Појава робова-научника као што је био Епиктет у Риму јесте изузетак, настао услед духовне премоћи Јелина над Римљанима, а један део ових робова је већ био култивиран у Грчкој док су били слободни људи пре пада у римско заробљеништво. Античка наука, на пример, доста се бавила питањима не само политичке теорије него и праксе. Платонова академија је била не само школа за филозофирање него и установа за обрзовање практичних политичара. Но, економски проблеми су мало интересовали античке и средњевековне научнике због општег презирања физичког и привредног рада. У Платоновој идеалној држави, на пример, у занатлије, трговце и уопште пословне људе иду она лица која су пропала већ на првом испиту у његовом систему људског усавршавања. Због свега тога личности које су се посебно посвећивале управљању производњом добијале су економско образовање али је оно било оскудно и углавном ослоњено на срећену емпирију практичара (19).

Дакле, улога науке као производне снаге била је незнатна, а још мањи је био утицај школства на изградњу радне снаге, пошто је за главну производну снагу робове односно кметове било потребно незнатно приучавање за руковање са једоставним и грубим оруђима за производњу.

У ширим размерама европског континента наука стиче силу да разбија ту изолованост од свакодневног привредног живота у ренесанси. А то јој долази од нове класне силе — буржоазије којој је за „[...] развијање њене индустриске продукције била потребна наука која би испитивала

(17) Дурант: Ум царује. Београд, 1932, с. 83, о средњем веку в. код R.Ulich-а: *op. cit.*, и М. Блок: Феудално друштво, Загреб, 1958, с. 79—137, 303—326; за Византију в. посебно Г. Остроговски: Историја Византије, Београд, 1959, и Ш, Дил: Историја византиског царства, Београд, 1934.

(18) В. на пример: Одбрана Сократова, Београд, 1930; Критон, Београд, 1930; Федон, Београд, 1936; Гозба (Симпосион), Београд, 1928.

(19) В. др. М. Ђурић: Платонова академија и њен политички рад, Београд, 1960; С. Јовановић: Платон, Макијавели, Берк, Маркс, Београд, 1935 (одељак о Платону); др. Р. Лукић: Историја правних и политичких теорија, Београд, 1956 (излагања о Платону).

својства природних тела и начине испољавања природних снага" (20). Ако је наука развила клице производне снаге у себи, то није био случај у школству. Буркхард претерује тврдећи да је у италијанској ренесанси раније сложене сталешке поделе заменила једна једина подела на оне који знају и оне који не знају (21). То код Маркса, међутим, изгледа овако:

„Знање, разумевање и воља које самостални сељак и занатлија развијају макар и у маленом размеру, траже се сада још једино за целину радионице [...]. Оно што делимично радници губе, то се према њима концентрише у капиталу. Мануфактурна подела рада уродила је тиме да су се духовне потенције процеса материјалне производње противставиле радницима, као туђа својина и као сила која над њима господари. Овај процес растављања почиње у простој кооперацији, где капиталиста према појединачним радницима претставља јединство и вољу друштвеног радног тела; развија се даље у мануфактури, која раднике обогаљује у делимичног радника; а завршава се у крупној индустрији, која науку одваја од рада као независну потенцију производње и натерује у службу капитала [...]. И доиста су неке мануфактуре средином XVIII века радо употребљавале полуидиоте за извесне просте операције, али које су биле фабричка тајна" (22). И такав неквалификовани или полуквалификовани радник, чија је личност обогаљена, осим наравно помнутих ненормалних лица превазишао је видокруг неуког кмета и учауреног, сујеверног занатлије средњег века (23). Јер, „[...] Неки радови изискују изванредан степен цивилизације, а међу ове спадају скоро сви индустријски радови; због тога мора надница у тим случајевима, већ у интересу саме буржоазије, да буде тако велика да би омогућила раднику да се одржи у тој сфери [...]" (24).

Наравно да су крајности капиталистичке поделе рада, на пример, у Енглеској прве половине XIX века, та преимућства пролетаријата повремено брисале и претиле психичким односно физичким уништењем радничкој маси. Ова опасност, техничко сазревање капиталистичке индустрије и пољопривреде, успели подухвати радништва у класној борби, одвајање радничке „аристократије" — све то у једној друштвеној средини која се демократизује представљало је садржину супротности које су тражиле решење. Овај судар супротности, као једно од решења, добио је улазак радничке класе на мала врата у тековине школског система, тј., конкретније речено у основне облике образовања.

(20) Ф. Енгелс: Развитак социјализма од утопије до науке, Београд, 1947, с. 22; Розенберг: Историја политичке економије, Београд, 1947; ж. Burckhardt: Култура ренесансе у Италији, Загреб, 1953, с. 161—165; R. Ulich: *op. cit.* 36—53.

(21) J. Буркхард: *н. д.*, с. 201—202.

(22) К. Маркс — Ф. Енгелс: О васпитању и образовању, с. 58. Томе се за ренесансу противи Буркхардов навод: „[...] Још давно прије проналажења тиска[...] велика количина манускрипата припада фирентинским радницима" (*н. д.*, *тс.* 53, *нап.* 2). Буркхард не прецизира који су то радници. Осим тога Фиренца је била можда најразвијенији град ренесансне Италије која је надмашивала све европске земље.

(23) О дивљаштву заосталих кметова в. J. Буркхард: *н. д.*, с. 251 и 243; За период од XVII века до данас и Д. Мићуновић: Рад и његово место у педагошкој пракси, „Наша стварност", Београд, бр. 5/60, с. 518; за период рационализма R. Ulich: *op. cit.*, *pp.* 53—66.

(24) Др. Д. Чалић: Савремена научна организација процеса производње, „Наша стварност", 2/60, с. 169—174; D. Waldo: *Administrative State*, New York, 1948, *pp.* 3—22.

Управљачи капиталистичког начина производње почели су још од настајања његовог да стичу потребно образовање на један много систематскији начин него икад раније (25). Када су се појавили предзнаци научно-технолошке револуције — научни методи рада у индустриској организацији, функционисању, итд., професионални управљачи који нису сопственици предузећа, освајајући све јаче положаје у капиталистичкој привреди на рачун капиталиста — сопственика, постојали су све већи поборници ширења и продубљивања образовања свих људских учесника производних процеса ради подизања продуктивности рада капиталистичког система (26).

Научно-технолошка револуција је кроз ницање елемената и тенденције индустриске револуције отворила ове процесе:

Данас је омиљена узречица новинара и публициста да је наступила ера владавине научника. Ово не треба схватити буквално. Веома мало је ту реч о непосредној моћи самих научника. Боље је рећи да је у питању до сад невиђена владавине науке у делатностима које су се раније добрим делом ослањале на довитљивост и искуство практичара. Радници у све већем већем броју уздижу на ниво стручњака — интелектуалаца. А многи класични стручњаци, опет остајући интелектуалци, све више почињу да се баве пословима непосредне производње са врло сложеним механизмом. Отуда разлике у образовању морају бивати све мање. С друге стране, дошло је до разних појава које носе врло заострено противречна својства и могућности. Тако, на пример, послужиоцима аутоматизованих машина, а тих послужилаца је бар за сада потребно врло много, за њихов рад није потребно иоле знатније образовање, док програмери постају, ако се тако може рећи, квази-научници у извесном смислу. Међутим, једноличност делања послужилаца безусловно захтева вентиле за израз њихове личности, а образовање долази у ред најбржих и најпозданијих. Тако да јаз у образовању између програмера и послужилаца не сме бити толико дубок баш због захтева продуктивности рада (27).

Местимично увођење производних снага у јавне службе у све већој мери у будућности уклања многе разлике према привреди. Са ширењем продора аутоматизације и електронике у јавне службе, многа обележја организације и делатности економике замениће пређашње особености јавне службе. У ФНРЈ су ове техничке новине тек у клици; но, с обзиром на њихово не толико далеко масовно увођење и због захтева даљег успона друштвеног самоуправљања, тај преображај јавне службе је већ сад започео (28). Јавни службеник, класичан „чиновник“, престаје да буде

(25) Није случајно што се са поченима капиталистичког начина производње појављују и први велики економисти: R. L. Heilbroner: *Les grands penseurs de la révolution économique*, Paris, 1957, pp. 5—27.

(26) D. Waldo: *op. cit.*, pp. 47—61.

(27) В. Ж. Фридман: *Размрвљени рад*, Београд, 1959; *Куда иде људски рад*, Београд, 1960.

(28) Тако, на пример, у здравственој служби, о томе в. Н. Вучковић: *Значајан корак у развоју друштвеног самоуправљања у области здравствене службе*, „Нова администрација“, бр. 1/61; Р. Анђелковић: *Значај и карактеристике Општег закона о организацији здравствене службе*, „Социјална и здравствена политика“, Београд, бр. 11—12/60, Општи закон о организацији здравствене службе. „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 45/60, нарочито одредбе о здравственим радницима.

предмет неприкосновене надлежности некадашњег такозваног хуманистичког образовања које све више нестаје пред наступањем политехничке наставе.

Због свега тога концепција науке и школства као производних снага у извесним њиховим видовима, која је на почетку изложена, нашла је пун израз у реформисању научног и школског рада у Југославији. Покушаћемо да то покажемо кроз акте школске реформе и осврт на акте реформисања научног рада.

III. — Репформа школства у Југославији није избила наједном. У ери социјалистичке демократије почело се са уношењем појединих промена' од којих је најодлучније било постављање школског система на начелу друштвеног управљања. За социолошку страну проблема најважнији су скопшњи акти о школству којима је претходила формулација потпредседника Чолаковића, о друштвеном месту школства која је изнета 1956. Потпредседник Чолаковић је, расправљајући у Савезној народној скупштини о потрошњи, за разлику од неких других мишљења, истакао да просвета спада у производну потрошњу, јер су њен резултат најважнији чиниоци производње — стручни кадрови. Пет година касније у уводу Резолуције о образовању стручних кадрова коју је донела Савезна народна скупштина одражено је ово схватање: „[...] све више преовлађује схватање да улагања у образовање стручних кадрова имају исти значај као и улагања у развој материјалних производних снага” (29). (Резолуција употребљава израз материјалне производне снаге само за оруђа за производњу.)

Да ова покретачка идеја није остала пука фраза сведочи пре свега поступак доношења Резолуције (као и Закона о изменама и допунама Закона о универзитетима). Савезни уставни закон је доношење аката Савезне народне скупштине (закона, декларација, резолуција) из области просвете препустио Савезном већу, пошто по тадашњем становишту она није спадала у привредну материју у најширем смислу (чл. 34—40 Уставног закона). Чланови Савезног већа произвођача могли су само „[...] да предлажу Савезном већу промене у законским предлозима о којима решава само Савезно веће, као и да подносе предлоге за промену важећих закона које је донело само Савезно веће” (чл. 37, ст. 2). Једини акт који обухвата само најопштије одредбе о култури и школству и који је у равноправној надлежности оба већа јесте Устав. Иначе, на школски систем је Веће произвођача могло утицати искључиво актима о финансијским питањима школства, на пример, преко буџета. Међутим, у доношењу поменуте Резолуције о школству и Закона о универзитетима учествовала су оба већа и то: Резолуција је донета на заједничкој седници а Закон о универзитетима на одвојеним седницама. Тиме су отворене широке перспективе и вероватно је да ће оне проговорити и кроз нов Устав Југословена. Промена се у суштини састоји у томе што просвета улази у област привреде у најширем смислу те речи, и што, према томе, спада у равноправну надлежност оба већа. Овај случај доношења таквих аката кроз овакав поступак Резолуција поставља као пра-

(29) „Сл. лист ФНРЈ”, бр. 25/60.

вило ког треба да се држе сви представнички органи државне власти. Премда је Резолуција политички акт те нема правну снагу, она представља у ствари обавезну основицу за решавање питања реформе школства због великог ауторитета Савезне народне скупштине и једнодушно-сти већине становништва у погледу реформе школства.

Наведена промена је само процедурално довођење до краја до сада већ распрострањеног нормативног регулационог праксе узајамног прожимања привреде и школства (30). То прожимање је, с једне стране оличено у представљању привредних организација у представничким органима друштвеног управљања школама. С друге стране, посредством комора на пример, је, привредним организацијама одређена најосновнија линија сарадње са науком и школством (31). Са своје стране наведена процедурална промена прошириће простор акције већа произвођача и тиме снажно размахнути сарадњу привреде са науком и школством.

У складу са таквим развојем ствари све школске установе, изузев високих школа (које ће ускоро прећи на нов начин финансирања, пословања и награђивања) (32) улазе у период новог начина финансирања, пословања и награђивања који доста подсећа на систем у привредним организацијама. Дакле, дух просветних кадрова, уз очување неопходних особености, приближиће се духу „пословних” људи у привреди што ће олакшати међусобну сарадњу. Природно да при том треба пазити да просветни кадрови не приме оне особине или особине привредних кадрова у оној мери које су у привредном пословању пожељне а у школству могу имати лоше последице. Тако на пример, „динарска” рачуница код људи из просвете мора бити ограниченија услед много веће заступљености јавног интереса него код привредних кадрова.

Колико је концепција производне улоге школства озбиљна ствар а не ваздушаста теориска конструкција показује, на пример, законодавство регулационо представништва привредних организација у факултетским и универзитетским саветима. Закон о универзитетима одређује да републичким законом или статутом универзитета учешће представника одређених привредних организација може бити формулисано као обавезно. Док се овде оставља на вољу републици односно универзитету, дотле се учешће представника привредних организација већ савезним законом поставља као обавезно у погледу факултетских савета. Ако се размотри надлежност факултетских и универзитетских органа односно практична улога факултета и универзитета, онда се долази до закључка да факултети имају много већу свакидашњу улогу у односу на привреду, зато што су они баш тај терен на коме се изграђују стручни кадрови, него универзитет који је углавном координатор делатности факултета у најопштијим питањима. По свему судећи, та производна улога факултета је мотив ових одредби. Осим тога, с обзиром на децентрализацију школства, у многим местима организоваће се по један или два факултета који ће бити од

(30) Др. Н. Стјепановић: н. д., с. 125—134.

(31) В. др. В. Јовановић: Привредно право — привредне организације, Београд, 1961. с. 256—263.

(32) В. Ј.: Основни закон о финансирању школа, „Нова администрација“, бр. 1/61.

непосредне важности за привреду тог краја. А према чл. 8 Закона о универзитетима тек три или више факултета могу се удружити у универзитет (33). Резолуција проширује начело претстављања привредних организација на све школе и друге установе за васпитање и образовање.

То исто збива се и на пољу научног рада с тим што је узор привредног начина финансирања, пословања и награђивања дат као алтернатива научно истраживачким установама које могу изабрати и други систем финансирања итд., систем самосталних установа (34). Јасно је да су научне установе које се финансирају по привредним прописима оне које имају нека обележја производних снага а о којима је било речи у излагању марксистичке концепције материјално-производне улоге науке. Чињеница да се те научне установе у већој мери могу приближити привредним организацијама од школских установа јесте још једна потврда марксистичке поставке да се наука налази испред школства у колони производних снага.

Пошто се, сходно чл. 5 Закона о начину финансирања научних установа, „[...] научно-истраживачке јединице [...] универзитета, факултета, високих школа” могу у сагласности са овим прописом финансирати као научне установе, то теориски значи да ће изванредан број научно-истраживачких јединица високих школа моћи прихватити начин финансирања привредних организација. Како између ових јединица и школе као установе постоји међусобан утицај, то ће ове јединице још више приближити школу привреди.

Разлика између школа и научних установа, чији су извесни видови производне снаге своје врсте, на том плану јесте у већој заступљености посебности њихових производних процеса у школству него у науци. Ближе одређено, производња стручњака је дугорочне природе, у многоме дугорочнија чак и од капиталне изградње у привреди. Мада ће школа, разрастањем својег делања и кроз разне курсеве и тсл. испуњавати и краткорочне задатке јер се „[...] рад на образовању схвата као континуелан процес који се остварује у току читавог радног века појединца” (Резолуција Сав. нар. скупштине), ипак научно-истраживачке установе располажу са далеко више могућности за вршење краткорочних задатака. Да је већа заступљеност посебне природе производног процеса у школству битан узрок разликовања школства и научно-истраживачких установа показује чињеница да су чак и саме научно-истраживачке установе, и поред знатне упућености на привредне организације, морале бити помогнуте у погледу дугорочних програма посебним друштвеним фондовима за научни рад (тако, на пример, Савезни фонд за научни рад за дугорочне задатке друштвеног плана и општедруштвеног напретка). Финансирање по привредним узорима не може да покрије ове задатке, између осталог и стога што изванредан број привредних организација у погледу научног истраживања, прелазећи преко особености научног производног процеса још има практицистичку рачуницу — само онда плати ако се брзо исплати.

(33) Упор. М. Филиповић: Реформа високог школства, „Нова администрација“, бр. 8/60.

(34) В. Закон о начину финансирања научних установа, „Сл. лист ФНРЈ“, бр. 23/60.

Да додирнемо макар најкраће карактеристике „производа” стручног образовања. Из циљева аката реформе школства може се закључити да социјалистичка школа одбија да служи образовању технократе или практицисте који сваки на свој начин не одговарају појму развијене људске личности. Социјалистичка школа такође напушта класични систем општег образовања заснован на понору између физичког и умног рада. Она се, исто тако, не покорава ономе што се често назива дух данашњег времена а у ствари није ништа друго до привремено искривљавање настало на подлози друштва које још није нашло себе кроз одговарајући поредак производних снага и друштвених односа, она се не покорава стихии фабриковања уских специјалиста, психолошки усамљених људских јединки (35).

Полазећи од постојећег степена производних снага, који још нису достигле ниво аутоматизације неопходан за битно смањење обавезног људског рада, обавезног за одржавање живота и развијености социјалистичких друштвених односа у којој је рад још углавном средство за егзистенцију а не углавном испољавање људског задовољства, социјалистичка школа треба да ствара, у заједници са ваншколским чиниоцима, свестрано развијеног човека. Оног човека, који иако се, на пример, страсно интересује за физичку културу, не избегава додир са науком и уметношћу с тим да не буде дилетант већ да оличава потребну усмереност, професионалну усмереност у правцу својих способности и оног што изискује заједница. У Резолуцији се каже:

„Систем васпитања и образовања у целини [...] има задатак да отвара све шире могућности за изграђивање свестрано развијене личности социјалистичког грађанина оспособљеног за произвођача и управљача [...]. Стога је потребно осигурати да се у свим облицима образовања, који се организују после осмогодишњег школовања пронађу најцелисходнија решења која ће [...] омогућити да се садржај образовања не усмерава на истовремено стицање свих знања, већ, у циљу његове ефикасности да се, тежиште ставља на она образовна подручја која су у одређеном случају од посебног значаја. — Полазећи од овога, стручно образовање као саставни целокупног система васпитања и образовања, има првенствено задатак да оспособи појединца за одређени стручни рад у друштву. Стога садржај стручног образовања треба да чине, зависно од профила кадрова, практична и стручна теоријска знања, као и она природно-научна, друштвено-економска и општа знања која су неопходна за успешан рад у будућем позиву”.

Колико овакво схватање образовања непосредних произвођача и осталих радних људи повећава значај школског система показује ова анализа стаљинистичког гледишта о лику људи као непосредних произвођача.

„Стаљин је истакао производно искуство и радне навике људи [...] „који стављају у покрет оруђа за производњу [...] као факторе од прворазредног значаја, док је остале особине, међу којима и

(35) В. М. Митровић: *Наша настојања у изградњи демократског и модерног система, стручног образовања*, „Наша стварност”, бр. 4/61; Д. Мићуновић: *н. д.*, с. 529—539; и Циљеви и домаћа реформа школства, „Наша стварност”, бр. 5/59, с. 527—531. — Упор. П. Дуји: *Педагошка и демократија*, Београд, 1934. С. Макаренко: *Изабрани гласови и чланци*, Београд, 1950, и *Педагошка поема*, Београд, 1949.

далеко важније без икаквог теоријског основа и дугорочних практичних потреба потпуно игнорисао. Поред осталог, он је то учинио и зато што није желео да потсјећа [...] на сложеност задатака [...] пред којима стоји свака социјалистичка земља која упоредо са подизањем индустрије треба на широком плану да доприноси стварању нових људи (са измењеним односом према раду и свестрано развијеним способностима). На тај начин, приказујући оруђа за производњу и код људи производна искуства и радне навике као једине елементе производних снага Стаљин је учинио непосредне циљеве на чијем је остварењу без икаквих скрупула радио, теоријски, бар на први поглед оправданим [...]. Ово је морало доћи у сукоб са интересима даљег развоја индустрије и повећања производности рада (36).

Зар се неће смелији подухвати у школским системима разних земаља разбити о сурову стварност онога што се обично зове кризом људских духова у појединим земљама овога времена. Само ћемо се дотаћи чињенице да је овим изразом обухваћено мноштво најразноликијих појава — од извесних привремених лоших последица индустријализације на људску психу до привремене аполитичности изгубљених илузија о неким покретима. Затим, поред свих великих мани и разноврсности, све те појаве имају нешто заједничко а у томе заједничком и понешто позитивно. Људи су све мање склони да поштују власт због страха или фанатизма. У томе људи често претерују одлазећи у један потцењивачки песимизам. Међутим, то је само тренутно реаговање, наравно у историском смислу речи, на власт која није више у стању да се носи са друштвеним проблемима без све већег ослањања на њен давнашњи ослонац — принуду. То је у ствари спонтана склоност маса према власти која одумире. Људи не желе атмосферу једног за њихов живот практично бескрајног аскетизма. А обично државна власт која проглашава дугорочну перспективу свог успона захтева такав стил живота. Људима овог доба је потребна, слободније речено, нова ренесансна формула живота у којој аскеза може имати само краткорочан карактер, само карактер привременог жртвовања да би дотична личност односно друге личности проживљавале век углавном у смислу оне изреке коју је Маркс волео „Све што је људско није ми страном”. Такав живот може не само да обећа него и да пружи власт која није Левијатан (37). Према томе, реформе школства и ове појаве у свету, поред жестоких супротности, могу унеколико наћи заједнички језик у корист реформи. Наравно да реформе морају бити бескомпромисне према ономе што спада у подручје порока.

IV. — Без тог узгредног погледа на заплет драме људског бића нашега доба није се могло доћи до краја материјално-производног процеса у науци и школству, до његовог коначног резултата. Но, тиме смо у неколико закорачили изван подручја у коме је требало да се креће обрада у овом чланку. Изишавши из материје науке и школства, као састојака базе, стали смо на праг замршеног подручја њихове надградње. Тако овај завршетак

(36) Др. М. Ерић: Совјетски теоретичари, с. 386—287.

(37) Упор. М. Трипало: н. д.

представља ненастављени почетак једног даљег пута кроз област науке и школства. Али, он је почетак и у односу на оно што је у њему пређено, управо он нагони да се почне опет испочетка ради многостранијег обухватања теме. Ево неких разлога: Прво, видели смо да херкулски размах материјално-производне улоге науке и школства изискује у многоме слободни положај њихов у друштву (слично положају привреде). Но, овде је врло мало било речи о елементима надградње у науци и школству. Они, утискујући у себе особености материјално-производне улоге науке и школства изазивају истински чвор врло тешко разрешивих противречности. Није узалуд Маркс сматрао да „[...] држава треба још мање да врши интервенције у области науке [...] и просвете него што то чини у области привреде” (38). Није се случајно демократски филозоф Спиноза супроставио, још пре Маркса, истина на застарели либералистички начин, замисли аристократског мислиоца Платона о школству као огледалу државне воље (39). Научни и школски рад су веома осетљиве природе, много осетљивије него што је у савременим друштвеним службама, на пример, рад социјалног осигурања, а поготово осетљивије но у привредној делатности. Међутим, док друштвена заједница може непосредно да буде мање заинтересована за делање предузећа, дотле је она непосредно веома заинтересована за рад факултета, бар исто толико колико и за функционисање завода за социјално осигурање на пример, ако не и више. Одатле утисак да је овај напис једностран. Он је и сувише економистички. Само, његова целина изазива и други утисак. Тема је и у свом претежно економском виду толико обимна и сложена да би покушај да се у једном напису њене разне стране обухвате постао лутање по површини проблема.

Друго, као што се види, почетак закључног дела чланка претворио се у његову критику. И ми ћемо у том смислу продужити јер сам материјал написа даје мало шта потпуно потврдно. Он углавном пружа извор за претпоставке као полазне тачке за даље испитивање.

Предмет даље критике је најчешће понављани израз — наука и школство као производне снаге. Он тренутно изазива питање: Није ли се тиме преувеличало повратно дејство науке и школства као спратова надградње које је можда само нешто веће од многих других дејстава осталих чинилаца надградње. На то би се могло одговорити да из досадашњих излагања произилази да није у питању једно спољашње дејствовање на производни процес већ нешто сасвим друго — делатност која се непосредно повезује са производњом материјалних добара. Свакако да би били сигурнији требало би: 1. рашчланити науку и школство по гранама и у њима проучити однос базе и надградње кроз сам процес производње изума и радне снаге; 2. то је један од повода за мисао да би требало уопште проучити подробније садржаје и однос базе и надградње, што је већ и назначено код извесних наших социолога (40). Школство и наука изгледа да су од оних категорија који спадају једним

(38) Наведено по др. С. Поповићу: Управно право, Београд, 1959, с. 37.

(39) В. Б. Д'Еспиноза: Политички трактат, Загреб, 1959, гл. 8, § 49.

(40) В., на пример, др. Р. Лукић: Основи социологије, Београд, 1960, с. 267—268.

делом у базу а другим делом у надградњу; тако, на пример, одређује др. Љ. Живковић категорију класе (41). Тек у оквирима општег разматрања базе и надградње и поређења науке и школства са сличним категоријама могли би њихову природу ближе сагледати. Иако би то било добро не само за теорију него и за праксу, и ово најуопштеније разматрање школства и науке може да уследи непосредно неким практичним претпоставкама.

Тако, на пример, дугорочност као особеност знатног броја ових производних процеса може да отвори питање у којој мери о овоме треба да се води рачуна. Снажнији полет нових производних снага у привреди није више ствар удаљеније будућности, Како поставити сразмеру према краткорочним задацима да не би дошло до неравномерности. Затим, налазимо се пред реформом Устава. Рекли смо да се кроз Уставни закон назире становиште да наука и школство нису производне снаге. Данас се, међутим, извесни некадашњи јавни службеници у новим прописима називају радницима. Ствар није само у називу. То је симптом новог положаја класичног службеника, на пример, у заснивању радног односа у здравственој служби споразумом уместо решењем о постављењу. То је још један разлог да просветне и научне раднике схватимо као неку врсту произвођача. Ово питање је актуелно и с обзиром на нашу уставну реформу (42).

Без обзира на сва ова питања која су више практичне природе проширење појма радника је она карика, тако нам се чини, која повезује суштинску улогу школства и науке са предстојећем реформом Устава у којој ће бити сажето двадесет година револуције која је увек имала снаге да „критикује саму себе“ (43).

Александар Стојановић

НАСТАВА РИМСКОГ ПРАВА

У скоро непрекидним дискусијама које се воде од ослобођења до данас при тражењу наставног плана правног факултета који би највише одговарао потребама нове Југославије више пута се дискутовало о месту и значају предмета Римско право.

Било је увек појединача који су били мишљења да Римско право не треба да има посебно место у наставном плану социјалистичког правног факултета, него га треба само делимично обухватити у оквиру предмета Историје државе и права и у историјским деловима других позитивно-правних предмета. Основни њихов аргумент је у томе да Римско право као право робовласничке експлоататорске државе лежи у основи буржоаског, капиталистичког, такође експлоататорског права, али не и у основи социјалистичког права које почива на сасвим другим принци-

(41) Др. Љ. Живковић: Наука о друштву, Сарајево, I, 1958, с. 200.

(42) В. Прилог дискусији о припреми теза за нови Устав друга Е. Кардеља, „Борба“ (Београд) од 28. августа 1961.

(43) К. Маркс — Ф. Енгелс: Изабрана дела, Т II, 1950, с. 227—228.